

5. Підпригора О.А., Підпригора О.О. Право інтелектуальної власності України: Навч. посіб. – К., 1998.
6. Базилевич В.Д. Інтелектуальна власність: Підручник. – К.: Знання, 2006. – 431 с.
7. Коссак В.М., Якубовський І.Є. Право інтелектуальної власності: Підручник. – К.: Істина, 2007. – 208 с.
8. Право інтелектуальної власності: Академічний курс: Підруч. для студ. вищих навч. закладів / За ред. О.П. Орлюк, О.Д. Святоцького. – К.: Концерн “Видавничий Дім “Ін Юре”, 2007. – 696 с.
9. Волицький Ю.Л. Право інтелектуальної власності: Навч. посіб. – К.: Логос, 2007. – 488 с.
10. Дозорцев В.А. Интеллектуальные права: Понятие. Система. Задачи кодификации. – М.: Статут, 2003. – 416 с.
11. Шишка Р.В. Охорона права інтелектуальної власності: авторсько-правовий аспект. – Х., 2002. – 368 с.
12. Близнец И.А. Вопросы интеллектуальной собственности: Сб. науч. тр. – М., 2004. – 496 с.
13. Интеллектуальная собственность (исключительные права): Учеб. пособие / Под ред. проф. Н.М. Коршунова. – М., 2006. – 576 с.
14. Калятин О.В. Интеллектуальная собственность (исключительные права): Учебник для вузов. – М.: НОРМА, 2000. – 480 с.
15. Мельник О.М. Проблеми охорони прав суб’єктів інтелектуальної власності в Україні. – Х., 2002. – 362 с.
16. Пиленко А.А. Право изобретателя. – М.: Статут, 2001. – 688 с.
17. Сергеев А.П. Право интеллектуальной собственности в Российской Федерации: Учебник. – М., 2004.
18. Спасибо-Фатеева І.В. Лекції по праву інтелектуальної власності. – Х., 2003.
19. Управління інтелектуальною власністю / За ред. П.М. Цибульова. – К., 2005. – 448 с.
20. Конох М.С., Хрідочкін А.В. Основи інтелектуальної власності: Навч. посіб. – Дніпродзержинськ, 2008. – 189 с.
21. Драпак Г.М., Скиба М.Є. Основи інтелектуальної власності: Навч. посіб. – К., 2007. – 156 с.
22. Судариков С.А. Интеллектуальная собственность. – М., 2007. – 800 с.
23. Жаров В.О. Право інтелектуальної власності в системі права України. – К., 1005. – 108 с.
24. Інтелектуальна власність в Україні: правові засади та практика: Наук.-практ. вид. у 4-х т. / За заг. ред. О.Д. Святоцького. – К., 1999. – Т. 1. Право інтелектуальної власності.
25. Гальперин Л.Б., Михайлова Л.А. Интеллектуальная собственность: сущность и правовая природа // Сов. гос. и право. – 1991. – № 12.
26. Близнец И., Леонтьев К. Интеллектуальная собственность и исключительные права // Интеллектуальная собственность. – 2002. – № 6.
27. Сурженко О.А. Интеллектуальні об’єкти // Часопис цивілістики. – 2006. – Вип. 2. – С. 19-22.

УДК 347.628.42(477)

А.О. Овчатова-Редько

ПОНЯТТЯ “ФАКТИЧНОГО” ШЛЮБУ ЗА СІМЕЙНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Зростання соціального значення так званого “фактичного шлюбу”, який нині існує поряд із шлюбом офіційним (ст. 74 Сімейного кодексу України), неоднозначне ставлення до цього “шлюбу” зумовлює доцільність дослідження не лише відповідних відносин, але і їх генезису, що дасть можливість встановити тенденції в цій галузі.

Публікації з цієї проблематики мають, як правило, загальний характер [1; 2; 3; 4] і до того ж у переважній більшості виконані на іншому законодавчому та

фактичному матеріалі, що зумовлює доцільність спеціального наукового аналізу в цій галузі.

Фактичні шлюбні відносини, як соціальний інститут, виникли ще до появи держави і права, але юридично чітко були врегульовані лише в римському приватному праві, що стало наслідком соціальних та історичних умов, у яких розвивалися римське суспільство та римська сім'я.

Архаїчне римське суспільство прагнуло ідеалізувати сім'ю. Римські юристи досить ідеалістично визначали шлюб. Наприклад, Модестін писав: “Шлюб є союз чоловіка і жінки, спільність всього життя, єднання божественного і людського права” [5]. Між тим у всі часи рабовласницької держави дружина, жінка ніколи не посідала рівного з чоловіком, мужем становища. Вона завжди перебувала в залежності від батька, чоловіка, брата, опікуна тощо.

Римському праву були відомі два види шлюбу: 1) *matrimonium justum* – “законний шлюб”, шлюб, укладений між римськими громадянами, які мали відповідний обсяг правоздатності, з дотриманням усіх вимог закону; 2) *matrimonium non justum* – “незаконний шлюб”, тобто шлюб, що укладався між перегринами та іншими вільними людьми, які не мали здатності укласти римський законний шлюб. Такий шлюб не давав чоловікові *patria potestas* (батьківської влади) та інших цивільних прав, пов'язаних з перебуванням у римському законному шлюбі (наприклад, права на емансипацію, надання сину пекулію тощо) [6, с. 59].

Римський законний шлюб, у свою чергу, поділявся на два види: 1) шлюб з переходом дружини під владу свого чоловіка (*cum manu mariti*). Для його укладення вимагалася дотримання певної форми, дружина повинна була висловити бажання перейти під владу чоловіка тощо. Після укладення такого шлюбу дружина переходила із своєї родини в родину чоловіка; останній мав над дружиною владу, аналогічну *patria potestas*; 2) шлюб, при якому дружина не переходила під владу чоловіка (*sine manu mariti*). Якщо вона була “особою власного права”, то залишалася юридично незалежною від чоловіка. В іншому разі жінка залишалася під владою свого батька, брата або опікуна.

Законний римський шлюб укладався відповідно до норм цивільного права, допускався тільки між римськими громадянами, що мали *ius conubii*, тобто право укласти законний римський шлюб. Шлюби між римськими громадянами і перигринами (латинами, вільновідпущениками, колонами) заборонялися, особи сенаторського звання не могли брати шлюб з вільновідпущеницями, провінціальний магістрат не міг брати за дружину громадянку цієї провінції.

Особисті й майнові відносини подружжя при шлюбі *cum manu* відзначалися патріархальною суворістю. Дружина не мала юридичної самостійності. Більш того, влада чоловіка над нею була практично необмеженою. Чоловік міг піддавати її будь-яким покаранням, витребувати її назад, якщо вона самовільно залишала його дім, продати в рабство. Так само як раби, діти і дружина були повністю позбавлені правоздатності. Правове свавілля чоловіка якоюсь мірою обмежувалося громадською думкою. Міру покарання за провинність дружини визначала рада, що складалася з родичів дружини. Усе майно, яке дружина мала до шлюбу або набувала яким-небудь чином за час шлюбу (наприклад, одержувала

спадщину), автоматично ставало власністю чоловіка. Практично дружина не могла бути власницею майна, а отже, не могла й укласти правочини. Таке обмеження прав дружини певною мірою компенсувалося тим, що вона могла бути спадкоємницею після смерті чоловіка нарівні з дітьми і поділяла соціальне становище чоловіка: почесні, що надавалися йому, поширювалися й на неї.

Шлюб *sine manu* інакше регулював особисті й майнові відносини подружжя між собою. Чоловічої влади над дружиною як такої вже не було. Дружина зберігала правовий статус, який мала до вступу в шлюб. Якщо вона була під владою свого *pater familias*, тобто була особою чужого права (*persona alieni juris*), це її становище зберігалось і після шлюбу, а якщо не була під владою свого *pater familias*, залишалася вільною. Влада чоловіка на неї також не поширювалася – вона була повністю незалежною від нього. Так само регулювалися й майнові відносини подружжя, в основу яких було покладено принцип роздільності майна чоловіка і дружини. Все, що було власністю дружини до вступу в шлюб або набуто нею за час шлюбу, залишалось її власністю, якщо вона юридично була самостійною. Дружина мала право самостійно володіти, користуватися і розпоряджатися цим майном. Проте дещо обмеженим було *jus commercii* подружжя відносно одне одного. Загалом, чоловік та дружина мали право укласти між собою різноманітні види договорів, але дарування було можливе лише як виняток.

Проте деякі мешканці Риму не могли укласти законний шлюб через перепони правового характеру, які тягли відсутність *jus conubii*. Наприклад, патриції не могли одружуватися з плебеями, вільновідпущеним заборонялися шлюби з вільнонародженими.

Фактичні шлюбні відносини людей, які не могли укласти законний римський шлюб, дістали назву “конкубінат”. При цьому малося на увазі постійне співжиття чоловіка і жінки з наміром утворити сім’ю, а не короткочасний тимчасовий зв’язок, який переслідувався з часів Августа (зокрема, було видано низку законів, спрямованих на зміцнення моральних підвалин сім’ї, переслідування перелюбства, особливо з боку жінки).

Конкубінат, разом із тим, істотно відрізнявся від такого інституту, як *amīca* – дозволено законом постійне співжиття неодруженого чоловіка з незаміжньою жінкою. Останнє супроводжувалося вимогою дотримувати низку вимог. Зокрема, чоловік, що мав законну дружину, не мав права мати “подругу”. Не можна було мати одночасно більше ніж дві “подруги” або в ролі “подруги” мати чужу дружину. Порушення зазначених заборон тягло “*infamia*”. Діти, народжені від такого співжиття, не були під владою батька й не мали прав на його спадщину, як діти від законного шлюбу, але вони мали названого батька і могли просити в нього допомоги. Після матері вони спадкували на загальних підставах.

Конкубінат і *amīca* мали багато спільного, оскільки і в одному, і в іншому разі йшлося про тривале співжиття неодруженого чоловіка з незаміжньою жінкою з метою створення подібності сім’ї, але без дотримання форм останньої, передбачених законодавством. Проте конкубінат посідав більш важливе місце

в римському соціальному та юридичному побуті, оскільки мав практично всі ознаки шлюбу. Від останнього його відрізняло лише те, що він був укладений без дотримання формальностей, але не внаслідок відсутності бажання встановити сімейні стосунки, а через об'єктивні щодо них перепони юридичного характеру [7, с. 283]. Визнаючи конкубінат законним зв'язком, Октавіан Август для початку конкубінату вимагав дотримання тих самих умов, що й при укладенні законного шлюбу. Зокрема, перешкодою конкубінату була спорідненість, перебування у шлюбі, недосягнення шлюбного віку тощо.

Конкубінат, на перший погляд, практично не створював правових наслідків. Діти, народжені в конкубінаті, не набували імені й статусу свого батька автоматично, не мали права на аліменти, не могли стати спадкоємцями після його смерті, не одержували статусу шлюбних дітей, на них не поширювалась батьківська влада. Жінка в таких відносинах не поділяла суспільного становища і соціального стану свого фактичного чоловіка тощо.

Проте, враховуючи його значення, як фактичного аналогу шлюбу, необхідно в тих випадках, коли бажання створити сім'ю не могло бути реалізоване через об'єктивні обставини, права осіб, які перебували в конкубінаті, з часом почали захищати за допомогою різноманітних юридичних прийомів.

У першу чергу, такий захист забезпечувався для дітей, народжених у конкубінаті. Зокрема, це стосувалося відносин між батьком та дітьми і можливості встановлення над дітьми, народженими від конкубіни, батьківської влади. *Patria potestas* (батьківська влада) встановлювалась передусім над дітьми, народженими в римському законному шлюбі. На дітей, народжених в незаконному шлюбі, у конкубінаті, а також у будь-якому фактичному спільному житті, батьківська влада не поширювалась. Батьком дитини вважали того, хто перебуває в шлюбі з матір'ю дитини. Це юридична презумпція — положення, що не потребує доказів. Павло писав: "Батько – той, на кого вказує шлюб" [8].

Крім народження дітей у законному шлюбі, батьківська влада встановлювалась шляхом узаконення або усиновлення. Узаконення – встановлення батьківської влади над власними дітьми, але народженими поза шлюбом. Так, батько міг визнати своїми дітей, народжених у конкубінаті. Узаконення провадилось за встановленою формою. Усиновлення – встановлення батьківської влади над чужими дітьми, з якими батько кровними узами не пов'язаний. Усиновлення провадилось у формі *arrogatio* чи *adoptio*. Арогація застосовувалась для усиновлення осіб свого права, тобто повнолітніх і самостійних в правовому плані, адопція – для осіб чужого права, тобто тих, що перебували під владою *pater familias*. Внаслідок цього існували різні формальні акти усиновлення. З часом формалізм усиновлення був значною мірою спрощений і його здійснювали на основі заяви перед судом чи перед імператором. Узаконення й усиновлення дітей прирівнювалось до народження їх у шлюбі, тобто вони повністю урівнювались за правовим статусом до дітей, народжених у шлюбі. Вони отримували правовий статус та ім'я свого усиновителя, право взаємного спадкування з ним, поділу його соціального й громадського становища, на них поширювалась батьківська влада тощо [9, с. 18-19].

Викладені вище положення щодо конкубінату, які були сформовані в римському приватному праві, на нашу думку, вплинули і на врегулювання відповідних відносин у сімейному законодавстві України.

Поміж питань, які слід розглянути в першу чергу, найважливішим є визначення самого поняття так званого “фактичного шлюбу”. (Принагідно варто зазначити неточність іноді вживаного терміна “цивільний шлюб”, під яким розуміють фактичне проживання чоловіка і жінки однією сім’єю без реєстрації шлюбу [10, с. 22], оскільки відносини здається точніше іменувати “фактичними шлюбними стосунками”, або “фактичним” шлюбом. З урахуванням зробленого уточнення далі термін “фактичний шлюб” у цій статті буде вживатися без спеціальних застережень та додаткових позначень).

Практичне значення з’ясування поняття фактичного шлюбу зумовлене тією обставиною, що всупереч положенням ч. 2 ст. 21 Сімейного кодексу України, яка передбачає, що проживання однією сім’єю жінки та чоловіка без шлюбу не є підставою для виникнення в них прав та обов’язків подружжя, інші норми СК України (ст.ст. 74, 91 та ін.) встановлюють такі самі майнові права, аналогічні правам подружжя, і для осіб, що перебувають у фактичних шлюбних відносинах (право спільної сумісної власності на майно, право на утримання). Таким чином, встановлення наявності фактичних шлюбних відносин є обставиною, що має значення юридичного факту для виникнення відповідних суб’єктивних прав та обов’язків.

Починаючи визначення поняття фактичного шлюбу, слід звернути увагу на те, що, як випливає зі змісту ст. 74 СК України, у даному разі законодавчо ознаки фактичних шлюбних відносин чоловіка і жінки не закріплені, що вже само по собі ускладнює застосування зазначеної норми на практиці. Крім того, додаткові труднощі, встановлені наявністю фактичного шлюбу при вирішенні зазначеної категорії спорів у судовому порядку, пов’язані з відсутністю визначення переліку та характеристики ознак фактичних шлюбних відносин.

Варто також зазначити, що Законом України № 524-У від 22 грудня 2006 р. у вказану норму СК України були внесені зміни. Оскільки ними не було запропоноване чи уточнене поняття фактичного шлюбу, що є предметом нашого дослідження, але була додана одна з умов, необхідних для виникнення правових наслідків фактичних шлюбних відносин, то характеру цих змін торкнемося трохи далі.

Враховуючи відсутність законодавчого визначення поняття фактичного шлюбу та вказівки на його ознаки в нормах Сімейного кодексу України, головним методом дослідження категорії фактичних шлюбних відносин та її характеристики далі маємо обрати не догматичний (логічний) аналіз норм чинного сімейного законодавства, а метод системно-структурного та порівняльного аналізу відмінних ознак таких правових понять, як “шлюб”, “фактичний шлюб”, “шлюбні відносини”, “фактичні шлюбні відносини” тощо. Отже, оскільки Сімейний кодекс України визначення поняття “фактичного шлюбу” не містить, для встановлення його характерних ознак доцільним здається почати аналіз останніх із урахування офіційного поняття шлюбу, яке міститься у ст. 21 СК України.

Такий підхід дає можливість спробувати розглянути та охарактеризувати поняття фактичного шлюбу, розглядаючи його як категорію, що є правовою фікцією і становить собою протилежність звичайному (офіційному, зареєстрованому в державних органах) шлюбу.

Стаття 21 СК України визначає шлюб як сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований у державному органі реєстрації актів громадянського стану.

Із змісту і сенсу наведеної та інших норм Сімейного кодексу України випливає, що офіційний шлюб розуміється як союз чоловіка і жінки, котрий: 1) спрямований на створення сім'ї, що припускає спільне проживання, побут, взаємні особисті та майнові права та обов'язки; 2) зареєстрований у державному органі реєстрації актів громадянського стану (РАГС); 3) є юридичним фактом – підставою виникнення прав та обов'язків подружжя [11].

Аналіз легального визначення шлюбу і наведених вище його ознак дозволяє зробити висновок, що характерною його властивістю є реєстрація в органах РАГС. Саме ця обставина є найбільш помітною зовнішньо, визначальною з юридичної точки зору і фактично такою, що, головним чином, й відрізняє офіційний (зареєстрований) шлюб від фактичних шлюбних стосунків.

Разом із тим обмежуватися вказівкою лише на таку відмінність офіційного та фактичного шлюбу, як наявність чи відсутність реєстрації в органах РАГС, не можна. Це пов'язано з необхідністю враховувати також ту обставину, що в ч. 2 ст. 21 СК України передбачається, що проживання однією сім'єю жінки та чоловіка без шлюбу не є підставою для виникнення в них прав та обов'язків подружжя. Крім того, у третій частині цієї самої норми спеціально застерігається, що релігійний обряд шлюбу не є підставою для виникнення в жінки та чоловіка прав та обов'язків подружжя, крім випадків, коли релігійний обряд шлюбу відбувся до створення або відновлення державних органів реєстрації актів громадянського стану.

Таким чином, однієї лише вказівки на те, що чоловік та жінка проживають однією сім'єю, не реєструючи шлюб, очевидно, недостатньо, щоб можна було визнати існування між ними фактичних шлюбних відносин (фактичного шлюбу). Зазначений висновок впливає з того, що згідно з ч. 2 ст. 21 СК України проживання однією сім'єю жінки та чоловіка без шлюбу не є підставою для виникнення в них прав та обов'язків подружжя (тобто сімейно-правових наслідків), тоді як відповідно до ч. 2 ст. 74 СК України на майно, що є об'єктом права спільної сумісної власності жінки та чоловіка, які не перебувають у шлюбі між собою, поширюються положення глави 8 СК України.

Іншими словами, положеннями ч. 2 ст. 74 СК України правила Сімейного кодексу, пов'язані з набуттям за час спільного проживання права на придбання майна, що регулюють аналогічні відносини між особами, які перебувають у зареєстрованому шлюбі, поширюються на осіб, які не перебувають у шлюбі між собою, але проживають однією сім'єю. Однак наведене положення суперечить правилам ч. 2 ст. 21 СК, які встановлюють, що проживання однією сім'єю жінки та чоловіка без реєстрації шлюбу не є підставою для виникнення в них прав та обов'язків подружжя [12, с. 139].

Таким чином, однієї лише вказівки на відсутність державної реєстрації, як визначальної ознаки “фактичного шлюбу” за сімейним законодавством України, недостатньо.

Отже, враховуючи цю обставину, для визначення поняття “фактичного шлюбу” варто також додатково використати положення, які містяться у ст. 74 СК України.

Згідно зі згаданою нормою (в її первісній редакції), якщо жінка та чоловік проживають однією сім’єю, але не перебувають у шлюбі між собою, майно, набуте ними під час спільного проживання, належить їм на праві спільної сумісної власності, якщо інше не встановлено письмовим договором між ними. Отже, згідно з ч. 2 ст. 74 СК України на майно, що є об’єктом права спільної сумісної власності таких жінки та чоловіка, поширюються положення глави 8 СК України.

З наведених формулювань, сенсу та змісту ст.ст. 21 і 74 СК України випливає, що визначальними ознаками незареєстрованого в державних органах, але такого, що фактично існує і визнається законодавством як підстава виникнення прав та обов’язків жінки та чоловіка, шлюбу (фактичного шлюбу) є те, що ці жінка і чоловік:

- 1) проживають однією сім’єю;
- 2) не перебувають у офіційному (тобто зареєстрованому належним чином в органах РАГС) шлюбі між собою.

Однак варто звернути увагу на те, що певні складнощі вирішення зазначеної категорії спорів у судовому порядку пов’язані з відсутністю визначення тривалості спільного проживання чоловіка та жінки, у зв’язку з чим визначити початковий момент спільного проживання чоловіка та жінки, які не перебувають у шлюбі між собою (тобто розмежувати роздільне та спільне майно), суду буде важко.

У літературі з цього приводу висловлювалися слушні міркування стосовно того, що для застосування зазначених наслідків до прав та обов’язків подружжя на майно, що їм належить, та на аліменти фактичному подружжю необхідно довести наявність співжиття, ведення спільного господарства, прояву подружніх відносин перед третіми особами, особистого листування та інших документах, а також залежно від обставин – взаємної матеріальної підтримки, проживання з ними дітей тощо [12, с. 153].

Отже, додатковими умовами визнання існування “фактичного шлюбу” (тобто реальними ознаками такого шлюбу) є:

- 1) встановлення факту співжиття жінки та чоловіка;
- 2) встановлення факту ведення спільного господарства цими жінкою та чоловіком;
- 3) встановлення факту прояву подружніх відносин жінки та чоловіка перед третіми особами;
- 4) встановлення факту взаємної матеріальної та/або моральної підтримки жінкою чоловіка і навпаки;
- 5) встановлення інших обставин, що свідчать про існування сімейних стосунків між жінкою та чоловіком (укладення шлюбу за релігійним або звичаєвим народним обрядом, проживання з ними дітей, родичів одного або обох з них), тощо.

З урахуванням зазначеного вище, “фактичний” шлюб можна визначити як реальний сімейний союз жінки та чоловіка (співжиття, ведення спільного господарства, прояв подружніх відносин тощо), який разом із тим не зареєстрований у державному органі реєстрації актів громадянського стану.

Разом із тим варто звернути увагу на ту обставину, що запропоноване визначення поняття фактичного шлюбу, будучи вірним по суті, вимагає все ж таки відповідних застережень у зв’язку з внесенням у Сімейний кодекс України змін і доповнень згадуваним вище Законом України № 524-У від 22 грудня 2006 р., внаслідок чого назва та текст ст. 74 СК України тепер виглядають так:

“Право на майно жінки та чоловіка, які проживають однією сім’єю, але не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі

1. Якщо жінка та чоловік проживають однією сім’єю, але не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі, майно, придбане ними під час спільного проживання, належить їм на праві спільної сумісної власності, якщо інше не встановлено письмовим договором між ними.

2. На майно, що є об’єктом права спільної сумісної власності жінки та чоловіка, які не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі, поширюються положення глави 8 цього Кодексу”.

Таким чином, тепер умовою поширення на “фактичний шлюб” положень, що стосуються зареєстрованого шлюбу жінки та чоловіка, є те, що вони не лише самі не перебувають у зареєстрованому шлюбі одне з одним, але й не перебувають у будь-якому іншому шлюбі.

З одного боку, така умова не є ознакою “фактичного шлюбу”, оскільки законодавчо не можна заборонити повнолітнім жінці та чоловіку перебувати у фактичних шлюбних стосунках, створюючи реальну сім’ю без її реєстрації в державних органах (РАГС). Але з іншого – фактичні шлюбні стосунки жінки та чоловіка, які (або один із яких) перебувають у іншому шлюбі, не створюють тих правових наслідків, які має породжувати “фактичний шлюб” відповідно до ст. 74 СК України.

Отже, можна зробити висновок, що законодавець свідомо виніс регулювання фактичних шлюбних стосунків жінки та чоловіка, які не перебувають у зареєстрованому шлюбі одне з одним, але перебувають у будь-якому іншому шлюбі, за межі ст. 74 СК України.

Оскільки іншої норми, присвяченої регулюванню цих стосунків, немає, то можна припустити, що вони не вважаються “фактичним шлюбом” за чинним сімейним законодавством України.

Література

1. Босанац М. Внебрачная семья / Пер. с хорват.-серб. под ред. Н.М. Ершовой. – М.: Прогресс, 1981. – 208 с.
2. Косова О.Ю. “Фактические браки” и семейное право // Правоведение. – 1999. – № 3. – С. 120-123.
3. Грічук О.І. Проблеми фактично шлюбних відносин в Україні, сучасна рецепція римського конкубіату в новому сімейному законодавстві // Актуальні проблеми держави і права: Зб. наук. пр. – О.: Юрид. літ., 2004. – Вип. 23. – С. 206-209.
4. Глюхіна О. Зоряний час шлюбних аферистів // Коментар. – 2007. – 26 січ. (№ 3 (63)). – С. 16.

5. Дигести Юстиніана. 23.2.1 // Дигести Юстиніана: Пер. с лат. / Отв. ред. Л.Л. Кофанов. – М.: Статут, 2003. – Т. IV. – 780 с.
6. Римское частное право / Под ред. И.Б. Новицкого, И.С. Перетерского. – М.: Юристъ, 1996.
7. Підпригора О.А., Харитонов Є.О. Римське право: Підручник. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – С. 283.
8. Дигести Юстиніана 2.4.5 // Дигести Юстиніана: Пер. с лат. / Отв. ред. Л.Л. Кофанов. – М.: Статут, 2002. – Т. II. – 622 с.
9. Римське приватне право: Конспект лекцій: Практикум. – Х.: Одісей, 2000. – С. 18-19.
10. Тимошук О. Цивільний шлюб “по-українськи”, або Кому без штампа в паспорті жити добре // Дзеркало тижня. – 2007. – № 18 (647). – С. 22.
11. Сафончик О.І. Деякі питання щодо шлюбу як соціально-правового явища та його правової природи // Правове життя сучасної України: Тези доп. 9-ї звіт. наук. конф. професор.-викл. і аспірант. складу / Відп. ред. д-р юрид. наук, проф. Ю.М. Оборотов; Одес. нац. юрид. акад. – О.: Фенікс, 2006. – С. 129-132.
12. Науково-практичний коментар до Сімейного кодексу України / За ред. Є.О. Харитонova. – Х.: ТОВ “Одісей”, 2006.

УДК 340.15(37):347.122

Л.Л. Стецюк

САМОУПРАВСТВО ТА САМОЗАХИСТ У ПРАВІ СТАРОДАВНЬОГО РИМУ

Необхідність забезпечення прав і свобод людини і громадянина в умовах недотримання соціальних гарантій їхнього захисту змушує суб'єктів правовідносин до здійснення самозахисту, що виступає свого роду панацеєю особистої недоторканності як самої особи, так і належних їй прав і свобод. Актуальність даного питання полягає в тому, що розширення прав і свобод людини, закріплені у Конституції України, а також підвищення ролі особистості в суспільному житті обумовлює необхідність проведення досить об'ємної роботи щодо подальшого розвитку і вдосконалення інституту самозахисту. Базою для успішного здійснення такої роботи можуть стати норми римського права, теоретичні узагальнення і висновки видатних римських юристів, їхнє мистецтво глибокого наукового аналізу та практичного застосування своїх висновків, оцінок та тлумачень, що для сучасних юристів і досі є прикладом.

Право Стародавнього Риму у своїх працях досліджували С. Муромцев, І.Покровський, Д.Грім, І.Пухан, М.Поленак-Акімовська, В.Хвостов та ін. Проте дані автори переважно здійснювали комплексне дослідження римського права, особливо не акцентуючи увагу на тій його частині, що стосується права особи на самоуправство та самозахист.

Метою даної статті є дослідження права особи на самоуправство та самозахист у Стародавньому Римі виходячи із норм римського права та думок римських юристів. Для досягнення цієї мети доцільно буде простежити розвиток інститутів самоуправства й самозахисту в давньоримському праві та приділити увагу процесам, які обумовили появу перших уявлень про необхідність обмежити людину в її прагненні до самостійного вирішення конфліктів.